

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті проаналізовано сучасний стан сільського господарства Тернопільської області, розкрито основні проблеми й намічені шляхи їх розв'язання.

The article analyzes the current state of agriculture in Ternopil region, the basic problems and ways of their solution.

Ключові слова: сільське господарство, тваринництво, рослинництво, виробництво продукції.

Keywords: agriculture, animal husbandry, crop production, production.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Сьогодні сільськогосподарське виробництво і в цілому агропромисловий комплекс України перебувають у центрі суспільної уваги. Це пов'язано з низкою причин; однією з головних є недосконалість реформ, проведених у галузі, й недоведення їх до логічного завершення. Передача основної частини земельних ресурсів у власність організаційно-правовим формам, неспроможним сконцентрувати значний фінансовий ресурс та, відповідно, забезпечити інноваційний розвиток, негативно впливає на стан основного капіталу сільськогосподарської галузі, а також відповідне позначається на цінах на сільськогосподарську продукцію, макроекономічних показниках держави і добробуті її населення. Такі явища викликають у населення України велику стурбованість і загострюють соціальну напруженість.

Тернопільська область завдяки сприятливим природним, агрокліматичним умовам та історично складеним традиціям характерна високим рівнем розвитку сільського господарства і значним обсягом виробництва продукції рослинництва й тваринництва на душу населення.

Спробуємо на основі статистичних даних Головного управління статистики у Тернопільській області проаналізувати розвиток сільського господарства краю і на основі нього визначити можливі шляхи поліпшення ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Проблеми функціонування та розвитку сільського господарства розглядають багато економістів: В. Г. Андрійчук, В. Я. Мессель-Веселяк, М. Й. Малік, П. Т. Саблук, Ю. Я. Лузан та ін. Однак невирішеними залишаються питання, що стосуються регіональних аспектів та проблем розвитку сільського господарства в окремих областях України.

Метою статті є показати стан розвитку сільського господарства Тернопільської області на прикладі статистичних даних за 2010 – 2012 роки, висвітлити сильні і слабкі сторони, проблеми та перспективи його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значні природні й трудові ресурси Тернопільщини, концентрація переробної промисловості (цукрової, спиртової, плодоовочеконсервної), географічне розташування на перехресті важливих транспортних доріг із Східної Європи до Центральної і Західної Європи виділяють область як регіон із сприятливими можливостями для розвитку сільського господарства.

Рівень освоєності земельних ресурсів в області досить високий. Із загальної площі земельного фонду (1382,4 тис. га) 85% становлять землі, використовувані для сільського господарства. Основна частина цих земель припадає на сільськогосподарські угіддя, площа яких досягає близько 1000 гектарів. Орні землі в структурі сільськогосподарських угідь становлять 84,2% (близько 890 тис. га). Це – один із найвищих показників в Україні [3].

У 2011 р. загальне виробництво продукції сільського господарства Тернопільської області порівняно з 2010 р. зросло на 25,1%, у сільськогосподарських підприємствах – на 34,3%, у господарствах населення – на 19,9%. Провідною галуззю сільського господарства області є рослинництво, частка якого у виробництві валової продукції сільського

господарства дорівнює 65,9%. Основними галузями рослинництва є вирощування зернових культур, цукрових буряків, картоплі, овочів та кормових культур.

У 2011 р. обсяг виробництва продукції рослинництва порівняно з 2010 р. зріс на 38,8%, у т. ч. в аграрних підприємствах – на 39,7%, у господарствах населення – на 38,1%. Загальне виробництво основних сільськогосподарських культур в області відображено у таблиці 1.

Таблиця 1

**Виробництво основних сільськогосподарських культур
у Тернопільській області в 2011 р. ***

Сільськогоспо-дарські культури	Валовий збір			Площа збирання			Урожайність	
	тис. т	2011 р. до 2010 р.		тис. га	2011 р. до 2010 р.		ц з 1 га	до 2010 р. (+, -)
		+, -	у %		+, -	у %		
Зернові та зернобобові культури ¹	1881,2	620,2	149,2	459,2	4,0	100,9	41,0	13,3
з них								
пшениця	847,6	254,1	142,8	221,6	-15,0	93,7	38,2	13,1
ячмінь	297,5	60,6	125,5	93,6	-18,5	83,5	31,8	10,7
кукурудза на зерно	684,7	292,0	174,4	109,0	34,5	146,4	62,8	10,1
гречка	15,8	7,2	185,7	17,7	6,1	152,3	9,0	1,6
Цукрові буряки (фабричні)	1988,7	434,1	127,9	59,9	-0,8	98,6	332	76
Соняшник на зерно	22,2	8,9	167,1	13,0	2,2	120,3	17,1	4,8
Ріпак – усього	105,5	10,0	110,4	53,0	0,3	100,4	19,9	1,8
Картопля	1247,1	416,4	150,1	65,5	8,1	114,2	190	45
Овочі – всього	251,8	58,3	130,2	11,4	1,7	118,2	221	21
Плоди та ягоди	26,3	7,8	142,4	5,5	-0,2	97,6	47,3	14,9

* за даними Головного управління статистики у Тернопільській області

Як видно з таблиці 1, у 2011 р. в області зросло виробництво всіх основних сільськогосподарських культур. Виробництво зернових культур збільшилося на 49,2%, в основному за рахунок зростання врожайності на 13,3 ц з 1 га.

Площа їх збирання збільшилася тільки на 0,9%. У структурі виробництва зернових найбільшу частку займали пшениця (45,1%) та кукурудза (36,4%).

Сільськогосподарські підприємства в 2011 р. виробили 1469,4 тис. т зерна, що становить 78,1% їх загального валового збору в області. Урожайність зернових культур у аграрних підприємствах у 2011 р. досягла 44,0 ц з 1 га, що на 15,0 ц більше, ніж у 2010 р. Найвища врожайність зернових була в агроформуваннях Підволочиського, Бучацького і Лановецького районів, де зібрали в середньому відповідно по 60,0 ц, 56,8 ц та 53,4 ц збіжжя з 1 га.

У 2011 р. валовий збір цукрових буряків порівняно з 2010 р. на Тернопільщині зріс на 27,9% (за рахунок підвищення врожайності на 76 ц з 1 га). Сільськогосподарські підприємства накопали 1762,7 тис. т солодких коренів за середньої врожайності 342 ц з 1 га (в 2010 р. – 256 ц). Найвищої врожайності цукрових буряків досягли аграрні підприємства Гусятинського (446 ц) та Теребовлянського (437 ц) районів.

Виробництво соняшнику на зерно збільшилося в 2011 р. на 67,1% як за рахунок розширення площ збирання на 2,2 тис. га, так і в результаті зростання врожайності на 4,8 ц з 1 га. Валовий збір ріпаку в порівнянні з 2010 р. зріс на 10,4%, в основному, за рахунок підвищення врожайності на 1,8 ц з 1 га. Сільськогосподарські підприємства виробили 99,1% соняшнику на зерно та 99,3% ріпаку (від їх загальних обсягів виробництва в області).

Значно зросло на Тернопільщині виробництво картоплі (на 50,1%) та овочів (на

30,2%) – у результаті розширення площ збирання, так і підвищення врожайності. Виробництво плодів та ягід у всіх категоріях господарств зросло на 42,4% за рахунок збільшення врожайності на 14,9 ц з 1 га. Господарства населення у 2011 р. виростили 93,4% врожаю картоплі, 89,4% овочів, 83,7% плодів та ягід, 21,9% зерна, 11,4% цукрових буряків (фабричних).

Тернопільська область має сприятливі передумови для розвитку тваринництва: наявність пасовищ, кормових відходів харчової промисловості та побічної продукції галузей рослинництва і розвинутого польового кормовиробництва.

Незважаючи на це, тваринництво залишається на другому місці після рослинництва.

У 2011 р. обсяг виробництва валової продукції тваринництва порівняно з 2010 р. зріс на 1,2%, в т. ч. у сільськогосподарських підприємствах – на 12,0%, а в господарствах населення зменшився на 1,3%. Виробництво основних видів тваринницької продукції відображено в таблиці 2.

Виробництво м'яса у 2011 р. (реалізація худоби та птиці на забій, у живій вазі) в усіх категоріях господарств порівняно з 2010 р. зросло на 1,4 тис. т, молока – на 1,2 тис. т, яєць – на 8,9 млн. шт.

Сільськогосподарські підприємства 10 районів наростили обсяги виробництва м'яса, з них найвагомніше: в Тернопільському (на 98,6%), Зборівському (на 59,5%), Збараському (на 55,3%) та Гусятинському (на 48,2%) районах. У структурі реалізації худоби та птиці на забій із ферм сільськогосподарських підприємств (окрім малих) частка свиней становила 64,7%, ВРХ – 21,3%, птиці – 14,0%.

Сільськогосподарські підприємства (окрім малих) у 2011 р. збільшили обсяг вирощування худоби та птиці на 13,4%. Середньодобові прирости ВРХ на вирощуванні, відгодівлі й нагулі становили 518 г (на 16 г менше, ніж у 2010 р.), свиней – 371 г (на 7 г менше). Відношення загального обсягу вирощування худоби та птиці до обсягу їх реалізації на забій становило 101,4% (у 2010 р. – 118,6%).

Таблиця 2

**Виробництво основних видів тваринницької продукції
у Тернопільській області в 2011 р. ***

	Усі категорії господарств		У тому числі				Частка господарств населення в загальному виробництві, %	
			сільськогосподарські підприємства		господарства населення			
	2011 р	2011 р. у % до 2010 р.	2011р	2011 р. у % до 2010 р.	2011р	2011 р. у % до 2010 р.	2011 р.	2010 р.
М'ясо ¹ , тис. т	58,4	102,5	15,7	131,2	42,7	94,7	73,1	79,1
Молоко, тис. т	417,9	100,3	37,6	109,0	380,3	99,5	91,0	91,7
Яйця, млн. шт.	378,7	102,4	132,8	112,2	245,9	97,8	64,9	68,0

¹ Реалізація худоби та птиці на забій, у живій вазі.

* за даними Головного управління статистики у Тернопільській області

За рахунок збільшення стада корів агроформування наростили обсяги виробництва молока на 9,0%. Середній надій молока від корови в аграрних підприємствах (окрім малих) зменшився на 12 кг і становив 4114 кг.

Найвищою продуктивність корів у 2011 р. була в сільськогосподарських підприємствах Буцацького (6000 кг), Підволочиського (4599 кг) і Збараського (4142 кг) районів.

Виробництво яєць у сільськогосподарських підприємствах збільшилося порівняно з 2010 р. на 12,2%. Від курки-несучки сільськогосподарські підприємства (крім малих) отримали по 222 шт. яєць, що на 25 шт. менше, ніж у 2010 р.

Потенційні можливості розвитку тваринництва залежать насамперед від чисельності поголів'я тварин та птиці, яке за станом на 1 січня 2012 р. характерне такими даними (табл. 3).

На 1 січня 2012 р. зросла чисельність поголів'я ВРХ в сільськогосподарських підприємствах 13 районів, у т. ч. корів – у 10 районах; свиней – у Теребовлянському (на 20,9%), Буцацькому (на 5,9%) та Зборівському (на 1,4%) районах. Значно зменшилося поголів'я ВРХ в господарствах Гусятинського (в 9,1 раза) та Кременецького (в 5 разів) районів; свиней – у сільськогосподарських підприємствах Монастириського (в 5,3 раза), Бережанського (в 4,8 раза), Підгаєцького (в 3,8 раза) та Борщівського (в 3,2 раза) районів.

Загальний приплід телят збільшився на 3,6%, поросят – зменшився на 13,0%. У розрахунку на 100 маток вихід телят від корів становив 72 голови, поросят від основних свиноматок – 1201 голова.

В аграрних підприємствах показник падежу (до обороту стада) ВРХ 2010 р. зменшився на 0,1 в. п., свиней – на 1,2 в. п. і становив відповідно 0,6% і 1,2%. Сільськогосподарські підприємства у 2011 р. порівняно з 2010 р. зменшили продаж населенню молодняка ВРХ на 4,4%, свиней – на 1,3%.

У розрахунку на одну умовну голову великої худоби припадало по 12,4 ц корм. од., або на 1,9 ц більше.

Таблиця 3

Поголів'я худоби та птиці у Тернопільській області, (тис. голів) *

	Усі категорії господарств			У тому числі					
				сільськогосподарські підприємства			господарства населення		
	2012 р.	2012 р. до 2011 р.		2012 р.	2012 р. до 2011 р.		2012 р.	2012 р. до 2011 р.	
		+, –	у %		+, –	у %		+, –	у %
Велика рогата худоба	179,1	–3,3	98,2	29,3	2,7	109,9	149,8	–6,0	96,1
У т. ч. корови	109,2	–2,7	97,6	9,4	0,4	104,5	99,8	–3,1	97,0
Свині	349,9	–19,8	94,6	93,0	16,3	85,1	256,9	–3,5	98,7
Вівці та кози	11,0	–0,2	98,2	0,4	0,0	104,9	10,6	–0,2	98,1
Птиця	4267,9	–68,8	98,4	742,0	–18,5	97,6	3525,9	–50,3	98,6

* за даними Головного управління статистики у Тернопільській області

Для повнішого аналізу сільського господарства області доцільно розглянути його сильні та слабкі сторони, що вагомо впливають на розвиток господарства Тернопільщини.

Сильними сторонами є:

- потенційні можливості сільського господарства області дають змогу значно наростити виробництво сільськогосподарської продукції;
- чисельність сільського населення (57%) достатньо забезпечує потребу АПК в трудових ресурсах;
- дешева та порівняно добре кваліфікована робоча сила є привабливою для залучення іноземних інвесторів у сільське господарство;
- запровадження прогресивних технологій в агропромисловому комплексі дає змогу підвищити врожайність сільськогосподарських культур та продуктивність тварин;
- розвиток садівництва за рахунок освоєння необроблювальних земель;
- наявність аграрних освітніх закладів різних рівнів акредитації, для підготовки спеціалістів;
- наявність майданчиків для будівництва (реконструкції) великотоварних ферм з виробництва продукції тваринництва.

Слабкі сторони сільського господарства Тернопільської області:

- не сформований регіональний ринок сільськогосподарської продукції;
- не функціонує належним чином акредитована «Агропромислова біржа»;
- слабка матеріально-технічна база сільськогосподарських підприємств, що зумовлює високу трудомісткість та собівартість виробництва тваринницької продукції;
- диспаритет цін на продукцію сільського господарства і матеріально-технічні ресурси для села;
- високий рівень безробіття на селі, низька оплата праці висококваліфікованих спеціалістів;
- недостатній розвиток підприємництва на селі, відсутність належної інфраструктури сільських поселень;
- низький рівень доходів сільського населення;
- незавершеність реформування сільського господарства, низька продуктивність аграрного сектору;
- деконцентрація галузі тваринництва (в сільгосппідприємствах області виробляють лише 11,0 % – м'яса, молока – 7% та яєць – 25%, в Україні відповідно 37, 19, 50%) .

У зв'язку з несприятливою ціновою політикою на ринку сільгосппродукції та неефективністю фінансово-економічного механізму підтримки галузі у товаровиробників виникають проблеми з погашенням високих відсоткових ставок за отриманими кредитами і закупівлею за оптимальними цінами пального, насіння, добрив та сільськогосподарської техніки, що суттєво зменшує рентабельність діяльності у рослинництві.

Відсутність власних коштів для інвестування проектів розвитку тваринництва, їх великі терміни окупності на фоні дешевого імпорту тваринницької продукції зумовлюють збитковість тваринництва. Хоча в 2011 р. всі категорії господарств виростили рекордний за час утворення Тернопільської області врожай.

Із метою захисту зерновиробників області від ризиків і загроз та перетворення їх на повноцінних учасників ринку сільгосппродукції введено в дію комплекси з приймання, зберігання та переробки зерна у Підволочиському районі – ТОВ «Україна»; з виробництва молока у Бучацькому районі – ТОВ «Бучачагрохлібпром» (с. Лішанці).

В області доцільно було б забезпечити відновлення виробничої діяльності непрацюючих підприємств молокопереробної промисловості: ВАТ «Монастирський молокозавод»; ВАТ «Шумський маслозавод»; ВАТ «Підгаєцький маслосирзавод». «Коропець».

У 2012 р. на Тернопільщині заплановано реалізувати 5 інвестиційних проектів із будівництва та реконструкції тваринницьких комплексів загальною потужністю 2,4 тис. корів, 30 тис. свиней та 100 тис. голів курей. У т. ч. будівництво і реконструкція молочних комплексів Бучацького району – ТОВ «Бучачагрохлібпром» у селах Осівці, Заривинці, Медведівці на 800 корів кожний та с. Лішанці – на 1200 голів корів.

Також заплановано введення в дію комплексів: із вирощування та відгодівлі свиней у с. Медин (ТОВ «Україна») Підволочиського району потужністю 20 тис. голів на рік; з вирощування та відгодівлі свиней у с. Долина (ТОВ «М'ясопром») Теребовлянського району потужністю 13 тис. голів.

Першочерговими заходами, що їх доцільно здійснити для перспективного розвитку сільського господарства області, мають бути, на нашу думку, наступні:

1. Забезпечити підвищення родючості ґрунтів шляхом вапнування і сидерації кислих ґрунтів та створення умов для підвищення врожайності сільськогосподарських культур на них у межах 15%.

2. Провести роботи щодо міжгосподарського обміну і закупівлі високоякісного насіння нових сортів та гібридів сільськогосподарських культур.

3. Забезпечити своєчасне оформлення зобов'язань із фінансування видатків за бюджетними програмами підтримки розвитку підприємств АПК та здійснення заходів щодо ефективного й повного їх використання.

4. Сприяти впровадженню сучасних енергозберігаючих технологій в утриманні та відгодівлі тварин. Забезпечити створення і розвиток мережі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

5. Сприяти створенню інфраструктури зберігання, постачання та реалізації сільськогосподарської продукції на території регіону.

6. Продовжити роботу із системними банками, які представлені в області, щодо кредитування підприємств АПК.

7. Забезпечити ефективну роботу цукрових заводів області шляхом збільшення обсягів переробки цукрових буряків, вирощених на Тернопільщині.

8. Сприяти модернізації діючих та введенню в експлуатацію нових виробничих потужностей, техніко-технологічному переоснащенню підприємств харчової та переробної промисловості, участі підприємств у виставкових заходах як на державному, так і на міжнародному рівні.

9. Створити мережу сервісних центрів для обслуговування складної сільськогосподарської техніки.

Висновки. Сучасний стан сільського господарства Тернопільської області є задовільним. В області вдалося стабілізувати ситуацію у тваринницькій галузі. Підвищення закупівельних цін на молоко сприятиме зниженню темпів спаду його виробництва в усіх категоріях господарств.

Стабілізації ситуації в тваринницькій галузі сприятиме впровадження проектів у галузі молочного скотарства.

Тернопільська область має всі потенційні можливості для відродження й ефективного розвитку сільського господарства. Важливо вжити низку економіко-технологічних та соціально-економічних заходів для розв'язання нагальних проблем розвитку сільськогосподарського виробництва та підвищення конкурентоспроможності його продукції відповідно до вимог вітчизняного і світового ринку. Реалізація цих заходів дасть змогу аграрному секторові економіки стати надзвичайно прибутковою галуззю регіону і сприятиме сталому розвитку держави загалом.

Література

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М. В., Зубець М. В., Саблук П. Т. та ін.]; за ред. М. В. Присяжнюка, М. В. Зубця, П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка, М. М. Федорова. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.

2. Державний комітет статистики України [www.ukrstat.gov.ua].

3. Месель-Веселяк В. Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації у сільському господарстві: доповідь на Дванадцятих річних зборах Всеукраїнського конгресу економістів-аграрників 25 – 26 лютого 2010 року / В. Я. Месель-Веселяк. – К.: ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2010. – 57 с.

4. Саблук П. Т. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення) / П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 3–13.

5. Сава А. П., Сава П. Т. Регіональні аспекти розвитку аграрного сектору економіки: проблеми і перспективи // [Електронний ресурс].

6. Сільське господарство Тернопільської області за 2010 рік: Статистичний збірник / за ред. Т. М. Грищук. – Тернопіль : Тернопільське ГУС, 2011. – 215 с.

7. Тваринництво України: Статистичний збірник. За ред. Н. С. Власенко. – Київ, 2012. – 211 с. [електронний ресурс].